

HET VANGEN VAN BROEDENDE GRUTTO'S

afwegingen, ervaringen, methode en rendement

Maurice Kruk, Erik Gertenaar & Wim ter Keurs

Inleiding

In de jaren 1989-1991 deden wij ervaringen op met het vangen van volwassen Grutto's (*Limosa limosa*) op het nest. In totaal hebben we 107 vogels getracht te vangen, bij 87 daarvan lukte dat ook. We verzamelden daarbij een groot aantal gegevens, die mogelijk van belang kunnen zijn voor andere ringers. In dit artikel willen we ingaan op de volgende aspecten: de ethische eisen aan het vangen van broedende vogels en de mate waarin wij daaraan hebben kunnen voldoen, het gebruikte materiaal, het aantal vangpogingen per vogel, de gemiddelde tijd per vangpoging, het beste tijdstip van vangen (ochtend of middag) en enkele biometrische gegevens.

Ethiek van het vangen van (broedende) vogels

Het vangen van levende vogels ten behoeve van het ringen is, hoewel het op grote schaal plaatsvindt, geen vanzelfsprekendheid. De vogel ondervindt zeer waarschijnlijk immers de nodige stress tijdens het vangen. Alhoewel de mogelijke negatieve effecten van het aluminium ringetje om de poot vaak moeilijk zijn na te gaan, kunnen ze zeker niet zomaar weggewuifd worden als "onbetekenend". Het vangen van vogels in hun meest kwetsbare periode, de reproductieve fase (maar overigens ook in andere perioden!), moet niet al te lichtvaardig worden opgevat en vereist een zorgvuldige afweging. Allereerst hoort de vraag te worden beantwoord welk doel daarmee is gediend en of er geen andere middelen voorhanden zijn om dat doel te bereiken. Ten tweede is er de vraag wat de 'kosten' voor de vogels zijn en hoe die tot een minimum kunnen worden teruggebracht.

De weidevogels in Nederland, met kievit, grutto, tureluur, scholekster, watersnip en kempshaan als kern, staan onder redelijk grote druk als gevolg van het veranderend grondgebruik. Met name de intensivering in de landbouw sinds de jaren vijftig wordt vaak als oorzaak van de achteruitgang voor een aantal van de hierboven vermelde soorten genoemd. Sinds 1988 wordt regelmatig aandacht gevraagd voor de negatieve effecten die het vroeg en massaal maaien van de weilanden in het vroege voorjaar zou hebben op de overlevingskansen van weidevogelkuikens, met name op die van de grutto. Vooral jonge kuikens zouden

dat niet overleven. Verondersteld wordt daarom dat de grutto-populatie langzaam aan "vergrijsst": alleen oudere exemplaren overleven en er komen nauwelijks of geen jongen meer groot, zo veronderstelt menig weidevogelliefhebber. De vraag is in hoeverre dat ook daadwerkelijk het geval is en - zo ja - wat je zou kunnen doen om hun risico's te verkleinen. Daarvoor zouden we moeten weten hoeveel grutto-jongen van welke leeftijd het maaien nu eigenlijk overleven en hoeveel er uiteindelijk vliegvlug worden. Dat geeft een antwoord op de vraag of de populatie inderdaad "vergrijsst" of niet en - als dat het geval is - of er dus snel maatregelen moeten worden genomen voor het behoud van de gruttostand.

Om erachter te komen hoeveel kleine en grote jongen van een grutto-populatie in aanraking komen met het maaien en hoeveel jongen er uiteindelijk vliegvlug worden is het noodzakelijk de jongen, of in ieder geval de gezinnen waartoe ze behoren, individueel te kunnen herkennen. Het ringen van jongen is op zich geen probleem, maar zij zijn in het lange gras waarin grutto's zich vaak ophouden moeilijk waar te nemen. Hun ouders daarentegen zijn ook in het lange gras veel beter waar te nemen. Om (één van deze) ouders individueel herkenbaar te maken kunnen zij worden geringd en voorzien van een kleurringen of een "tijdelijke pootvlag", een gekleurd stukje tape (surfzeildoek) om de aluminiumring, dat na verloop van tijd weer van de ring loslaat. Om relatief zeker te zijn dat we over individueel herkenbare vogels met kuikens zouden beschikken, besloten we broedende vogels te vangen.

Wij kozen voor tijdelijke pootvlaggen, omdat we de vogels in principe maar één seizoen wilden kunnen volgen. Tureluurs werden niet in het onderzoek betrokken, omdat we de kans op het verlaten van nesten door deze soort veel te groot achtten en bovendien de kans op een vervolglegsel daarna gering. Verder oriënteerden wij ons op bestaande literatuur over het vangen van steltlopers en vroegen wij informatie aan mensen met ervaring. Daardoor viel bijvoorbeeld de vangmethode met het gebruik van (kleine) zeefvallen af. Het gebruik van deze vallen leidde namelijk in een groot aantal gevallen tot vertrappen van de eieren door de gevangen vogel. Dit kon worden ondervangen door de echte eieren weg te halen en deze te vervangen door kunstieren. De echte eieren werden zolang bewaard in een geïsoleerd doosje en later weer in het nest teruggelegd. Dit vonden wij echter een veel te rigoureuze ingreep.

Alvorens ook daadwerkelijk grutto's te gaan vangen hebben we de ontwikkelde vangmethode uitgetoetst op de Kievit, die we het minst gevoelig voor verstoring achtten en waarbij de kans op een vervolglegsel bij eventuele verstoring het grootst zou zijn.

Dat bleek ook redelijk goed te gaan: slechts 1 van de 18 gevangen Kieviten verliet het nest na het vangen. Dat gebeurde meteen al bij onze eerste vangpoging, waarbij wij mogelijk nog meer gespannen waren dan de Kievit. We hebben ervan geleerd de vogels een behoorlijk eindje van de nestplek af te ringen. Een jaar later ving we dezelfde vogel weer, ca. 75 meter van de oude nestplek. Ditmaal werd na het vangen het nest echter niet verlaten.

Methode en vangmateriaal

Voor het vangen van de volwassen grutto's op het nest hebben we uiteindelijk gebruik gemaakt van inloopkooien ("cloches"). De gebruikte kooi was cilindervormig, ca. 75 cm in doorsnede en ca. 50 cm hoog en bestond uit twee samen te voegen delen (om vervoer te vergemakkelijken). De kooi bestond uit een ijzeren frame, met daarover gespannen groen nylon (vogel)net (maaswijdte ca. 1 cm), dat met binddraad aan het frame werd bevestigd. In de kooi bevond zich een kleine fuikvormige opening. Aan deze opening werd een deurtje (ca. 28x14 cm) bevestigd, dat met een dun nylon touwtje was verbonden met een relais voor het openen van garagedeuren. Hierop was een schroef gemonteerd, waaromheen het uiteinde van het draadje werd gelegd in een lus. Met afstandsbediening kon de schroef aan het draaien worden gebracht, zodat de lus van de schroef gleed en het deurtje dichtklapte. De afstandsbediening werkte tot ca. 100 meter afstand, voldoende ver om ons ergens verdekt op te kunnen stellen (in een schuiltent, slootkant e.d.).

Vangpogingen

Alle vangpogingen werden verricht nadat minimaal de helft van de broedperiode was verstreken, dat wil zeggen vanaf ongeveer 1-2 weken voor het uitkomen van de eieren. Dit om de kans op het verlaten van het legsel te minimaliseren. Het bebroedingsstadium werd bepaald aan de hand van de zogenaamde waterpeilmethode. De mate waarin de eieren in het water omhoog komen is hierbij een maat voor de bebroedingsduur. Twee dagen voor de vangpoging werd de kooi op ca. 5 meter van het nest geplaatst. De dag erna werd de kooi op ca. 1 meter van het nest geplaatst. Dit om de vogels langzaam te laten wennen aan de kooi. Uiteraard werd na plaatsing van de kooi nagegaan of de broedende vogels binnen een uur terugkeerden naar het nest. Zo niet, dan werd de kooi weer op enige afstand van het nest geplaatst en opnieuw nagegaan of de vogels terugkeerden op het nest. We lieten een vangpoging maximaal 45 minuten duren, om te sterke afkoeling van de eieren te voorkomen. Bij regen of koud weer werden helemaal geen vangpogingen ondernomen. Als de vogel na 45 minuten nog niet was gevangen, werd later op de dag of één der volgende dagen een nieuwe vangpoging onder-

nomen. Als de vogel was gevangen werd deze op enige afstand van het nest geringd en werden snavelengte en gewicht bepaald. Gemiddeld werden 1,6 vangpogingen per vogel ondernomen. De meeste vogels (60%) werden echter in één keer gevangen.

schade aan legsels

Geen van de legsels werd vertrapt of anderszins beschadigd tijdens de vangpogingen. Zes nesten (6% van alle legsels waarbij een vangpoging werd gedaan) werden verlaten of gepreedeerd, zeer waarschijnlijk als gevolg van onze (geslaagde) vangpogingen. Als criterium gold hiervoor: de vogel was na 30 minuten (na ringen en voorzien van pootvlag) nog niet teruggekeerd op het nest en bij een volgend bezoek werd het nest verlaten of gepreedeerd aangetroffen. Vier van deze zes werden na een vangpoging in de ochtend verlaten/gepreedeerd, twee in de middag. Mogelijk is het beter 's middags te vangen, maar dat blijft met zo'n klein aantal natuurlijk gissen. Drie nesten bleken na één vangpoging verlaten (5% van alle nesten waarbij één vangpoging werd gedaan), twee nesten na twee vangpogingen (10% van de nesten waar twee vangpogingen werden gedaan) en één na drie vangpogingen (25% van de nesten waar drie vangpogingen werden gedaan). Het lijkt er dus enigszins op dat er een verband is tussen het aantal vangpogingen en de kans op verlaten, maar ook dit is gezien het geringe aantal geen 'hard' gegeven. Overigens werden twee van deze legsels mogelijk ook verlaten doordat betrekkelijk kort na de vangpoging maaiwerkzaamheden of andere verstorende activiteiten plaatsvonden (excursie met veel personen in het veld).

Daarnaast gingen twaalf legsels na plaatsing van de vangkooi in de buurt van het nest of éénmalig plaatsing over het nest verloren, nog voordat we erin slaagden de vogel te vangen. De vraag is echter of deze verliezen geheel aan de vangpoging kunnen worden toegeschreven, omdat de vogels in eerste instantie (na verwijdering van de vangkooi) naar het nest terugkeerden en pas bij een latere vangpoging bleek dat het nest was gepreedeerd of anderszins verstoord.

Tenslotte waren er acht vogels die ook na meer vangpogingen in het geheel niet konden worden gevangen. We hebben al werkende (dus niet vooraf) als maximum vijf vangpogingen ingesteld. Indien daarna nog steeds geen van de oudervogels was gevangen, werd de vangpoging in zijn geheel opgegeven. Bij sommige hebben we het echter wegens tijdgebrek al eerder (na twee of drie vangpogingen) opgegeven.

Résumerend: 107 vangpogingen / 8 vogels niet gevangen / 12 legsels vóór de vogel gevangen werd reeds verlaten/gepreedeerd / 87 vangsten / 6 maal na vangst nest verlaten/gepreedeerd als gevolg van ons vangwerk

Gemiddelde duur van een vangpoging

Van in totaal 78 succesvolle vangpogingen is de tijd die de totale vangpoging in beslag nam gemeten, dus het totaal van de afzonderlijk tijden (van de overige is de tijd die het vangen in beslag nam niet gemeten). 23% duurde minder dan een kwartier, 18% 15-30 minuten, 33% 31-45 minuten en 26% meer dan 45 minuten. Gemiddeld bedroeg de vangtijd 42 minuten. Bijna driekwart (74%) van de vangpogingen duurde minder dan 45 minuten). Met alle voor- en nawerk konden op deze manier ca. acht vogels per dag worden gevangen (in de avond werden vanwege de door ons verwachte grotere kans op verstoring geen vangpogingen meer ondernomen).

tijdstip vangen

Vangpogingen werden zowel in de ochtend (tussen 8:00 en 12:00 uur) als in de middag (tussen 12:00 en 18:00 uur) ondernomen. Van 59 vangpogingen in de ochtend was 46% succesvol, dat wil zeggen de vogel werd gevangen. Van 86 vangpogingen in de middag was 60% succesvol. Deze vangpogingen zijn onderling onafhankelijk, omdat na een mislukte vangpoging altijd minimaal één dag "rust" werd gegeven aan de te vangen vogels. In de middag werden dus iets betere resultaten geboekt bij het vangen. Het lijkt er dus op dat het beter is in de middag vangpogingen te ondernemen. Dit ook omdat in de middag iets minder nesten werden verlaten of gepredeerd als gevolg van een vangpoging (zie hiervoor).

Conclusies

Om inzicht te verkrijgen in het broedsucces van grutto's is de methode van het vangen en markeren van broedende vogels noodzakelijk. Dat maakt het immers mogelijk individuele gezinnen te volgen. Er moet echter wel zeer zorgvuldig te werk worden gegaan om verliezen van nesten zoveel mogelijk te beperken. Het verdient daarom aanbeveling zoveel mogelijk gegevens te noteren waaruit kan worden afgeleid hoe de vangmethode kan worden verbeterd met minimale verliezen onder de vogels.

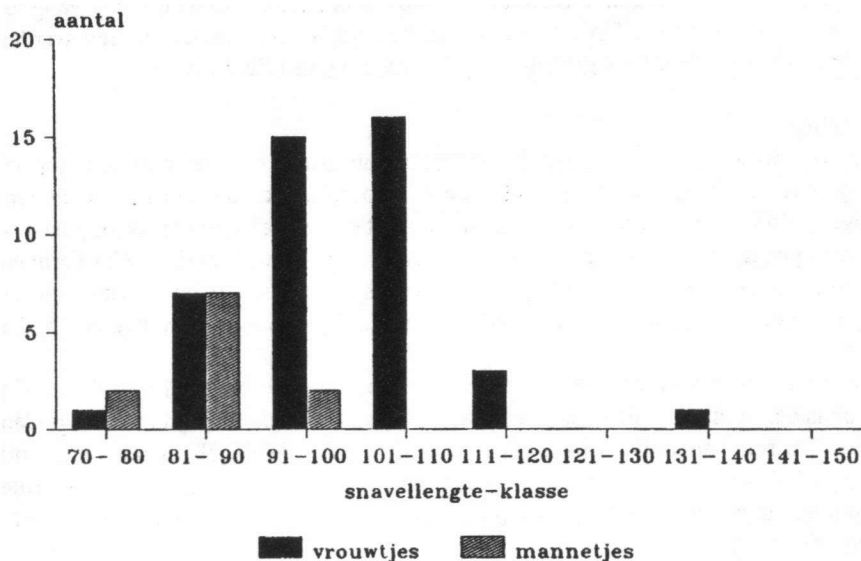
Het verlies aan nesten als gevolg van de vangpogingen bedroeg minimaal 6%. De vraag is dan of dat het allemaal waard was. Er zou *ons inziens* altijd moeten gelden dat er 'zo min mogelijk' schade mag optreden en dat de vogels er ook 'baat' bij moeten hebben (een offer van een klein aantal is geoorloofd als daarmee grote aantallen kunnen worden gespaard). Dat is en blijft uiteraard nog steeds een subjectieve afweging.

De verzamelde gegevens hebben ons een grote hoeveelheid informatie opgeleverd

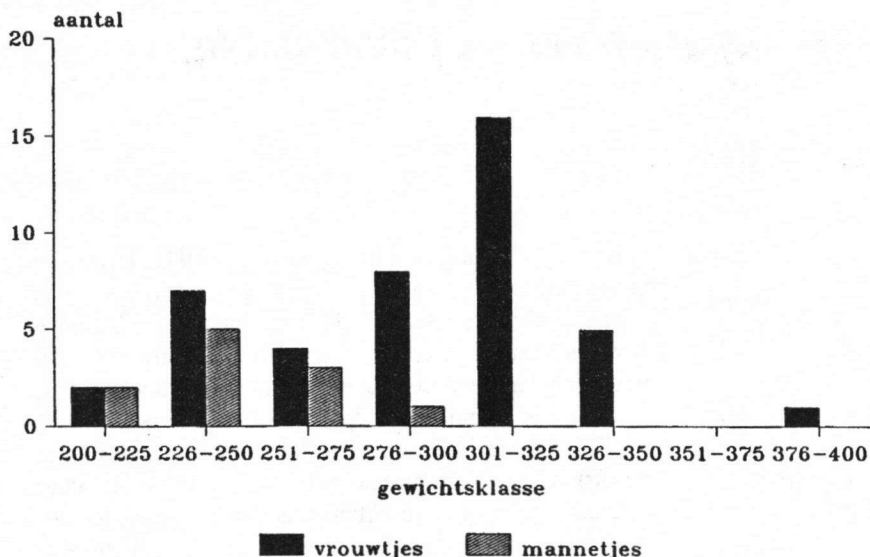
over de overlevingskansen van kuikens in intensief gebruikt grasland. Informatie die voorheen niet voorhanden was. Het bleek dat vooral jonge kuikens (jonger dan één week) het meeste risico lopen bij het maaien, en oudere kuikens niet of nauwelijks. Dat betekent dat ca. één week later maaien door de boer al veel gruttokuikenslevens kan redden, maar dat overigens maaiverliezen onder gruttokuikens relatief gering zijn. We beantwoorden de vraag of het allemaal de moeite waard was daarom heel voorzichtig met ja. We tekenen daarbij aan dat we op de momenten zelf bijzonder veel moeite hebben gehad met de door ons toedoen ontstane verliezen. Dat door onze nieuwe kennis en inzichten meer gruttokuikens zouden kunnen worden gespaard, weegt daar dus enigszins tegenop.

Enkele biometrische gegevens van adulte grutto's

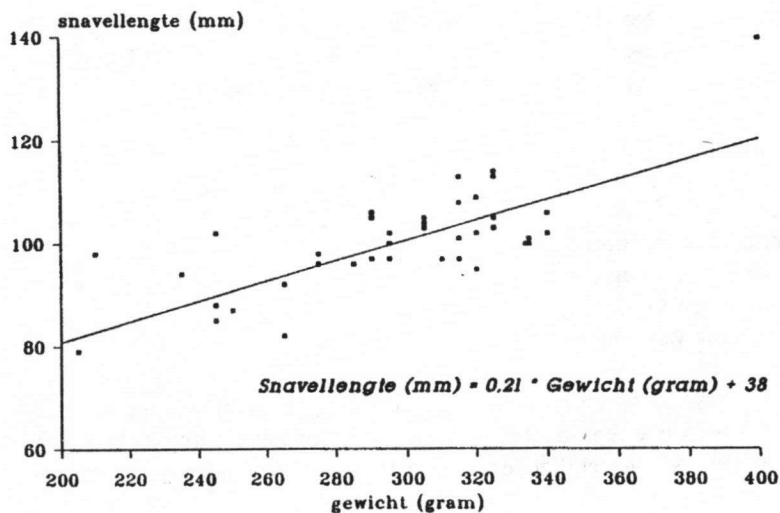
Van 43 vrouwtjes en elf mannetjes zijn biometrische aantekeningen gemaakt. deze hadden betrekking op snavelengte en gewicht. Mannetjes zijn in het algemeen kleiner en lichter, maar er is overlap. Vogels met een snavel korter dan 100 mm en minder dan 300 gram zijn altijd zeker mannetjes. Gewicht en snavelengte hangen nauw met elkaar samen, zoals te zien is in figuur 3 voor de 43 door ons gevangen grutto-vrouwtjes.

Figuur 1 *Snavelengten (mm) van grutto-mannetjes en -vrouwtjes.*

Figuur 2 Gewichten (gr) van grutto-mannetjes en -vrouwtjes.

Figuur 3 Relatie tussen gewicht en snavelengte van grutto-vrouwtjes (n=43).

adres: Milieubiologie, R.U. Leiden, postbus 9516, 2300 RA LEIDEN